

## TEMA MONOGRÀFIC

---

Educació per a la pau en la trajectòria  
freinetiana. Del seu discurs originari  
als actuals moviments de l'escola  
moderna a la península Ibèrica

*Education for Peace in Freinetian Development:  
From Original Discourse to Current Modern  
School Movements on the Iberian Peninsula*

Xosé Manuel Cid Fernández

[xcid@uvigo.es](mailto:xcid@uvigo.es)

*Universitat de Vigo (Espanya)*

M. Victoria Carrera Fernández

[mavicarrera@uvigo.es](mailto:mavicarrera@uvigo.es)

*Universitat de Vigo (Espanya)*

Núria Diéguez Sans

[nuria.disa@hotmail.com](mailto:nuria.disa@hotmail.com)

*Universitat de Vigo (Espanya)*

Antía Cid Rodríguez

[antiacidrguez@gmail.com](mailto:antiacidrguez@gmail.com)

*Universitat de la Corunya (Espanya)*

Data de la recepció de l'original: febrer de 2016

Data d'acceptació: juliol de 2016

## RESUM

L'educació per a la pau en la seva significació àmplia i positiva forma part del corpus doctrinal de la pedagogia Freinet, tant en els seus orígens de mestre lluitador per una pedagogia activa, democràtica i laica, com en la seva convicció de la necessitat de treball col·lectiu dels educadors i educadores per aconseguir aquesta transformació de l'escola i de la professió. En aquest article repassem els avanços en aquesta direcció que es produeixen en la primera etapa d'expansió de la pedagogia Freinet i el seu xoc frontal contra els governs autoritaris i repressius de molts estats, particularment l'espanyol i el portuguès, durant les dècades d'assetjament de les conquestes educatives del republicanisme. La seva reorganització al final de la Segona Guerra Mundial ha permès l'expansió del moviment de l'escola moderna pel món. A Galícia i Portugal hi ha hagut organitzacions molt actives des del final de les dictadures, les quals han tingut en l'educació per a la pau un dels eixos fonamentals de l'acció socioeducativa renovadora.

Paraules clau: educació per a la pau, pedagogia Freinet, renovació pedagògica, democratització, laïcisme.

## ABSTRACT

Education for peace in its widest and most positive meaning comprises the doctrinal corpus of Freinet pedagogy, both in his origins as a teacher fighting for active, democratic and secular pedagogy, and in his conviction that teachers needed to work together to achieve the transformation of schooling and the profession. This article reviews progress in this direction made in the first expansionary stage of Freinet's pedagogy and its head-to-head with authoritarian and repressive governments in many nations, especially Spain and Portugal, during the decades where Republican educational achievements were put under siege and torn down. Reorganisation at the end of the Second World War enabled the Modern School Movement to spread around the globe, with highly active organisations in Galicia and Portugal from the end of the dictatorships, where Education for Peace was one of the fundamental pillars of reformist socio-educational action.

Key words: education for peace, Freinet pedagogy, Pedagogical Reform, democratisation, secularism.

## RESUMEN

La educación para la paz en su significación amplia y positiva forma parte del corpus doctrinal de la pedagogía Freinet, tanto en sus orígenes de maestro luchador por una pedagogía activa, democrática y laica, como en su convicción de la necesidad de trabajo colectivo de los educadores y educadoras para conseguir esa transformación de la escuela y de la profesión docente. En este artículo repasamos los avances en esta dirección que se producen en la primera etapa de expansión de la pedagogía Freinet y su choque frontal contra los gobiernos autoritarios y represivos de muchos estados, particularmente el español y el portugués, durante las décadas de acoso y derribo de las conquistas educativas del republicanismo. Su reorganización al final de la Segunda Guerra Mundial ha permitido la expansión del movimiento de la escuela moderna por el mundo. Galicia y Portugal han contado con organizaciones muy activas desde finales de las dictaduras, las cuales han tenido en la educación para la paz uno de los ejes fundamentales de la acción socioeducativa renovadora.

Palabras clave: educación para la paz, pedagogía Freinet, renovación pedagógica, democratización, laicismo.

## 1. INTRODUCCIÓ

A mitjan anys noranta, el moviment de renovació pedagògica nova escola gallega (NEG) dedicava la novena edició de les seves Jornades d'Educació per a la Pau, en commemoració del centenari de Célestin Freinet, un congrés sobre el 25 aniversari de la seva implantació a Galícia amb la col·laboració de l'històric MEM (moviment de l'escola moderna) portuguès. La combinació de pedagogia Freinet i educació per a la pau no era inoportuna, atès que aquesta temàtica estava dins del cor del discurs pedagògic freinetià.

## 2. EL PERÍODE D'ENTRE GUERRES MUNDIALS

El període d'entre guerres, en què Freinet comença a difondre el seu pensament pedagògic i la seva pràctica renovadora, es caracteritza pel desenvolupament

pament de certes reflexions i experiències pràctiques, que són l'origen de les reflexions modernes dels moviments de l'educació per a la pau. Montessori, Bovet i altres educadors i educadores de la generació de l'escola nova estaven contribuint a la construcció teòrica i pràctica de l'educació per a la pau. Freinet, com a fruit de l'arbre de l'escola nova, –empeltat per altres corrents de pensament contemporani, més sensibles a la dimensió sociopolítica de l'educació, marxisme, socialisme o comunisme–, avança en aquesta pedagogia de la pau i s'esforça en l'organització del professorat per donar continuïtat al moviment de la transformació socioeducativa que promou.

Aquesta, potser, és un dels aspectes més definitoris de Freinet en la seva aportació per transcendir el moviment de l'escola nova. Pretén que el professorat s'organitzi políticament i sindicalment, no tant en el sentit d'un sindicalisme neutre i corporativista com el que defensaven les associacions de magisteri, sinó des d'una perspectiva de classe: organitzar-se amb la resta de treballadors per a la defensa dels drets socials de tota la ciutadania. En aquest sentit, la seva pedagogia surt de les parets de l'aula i dels interessos de la professió docent, per defensar una societat més democràtica i més justa, conceptes estretament relacionats amb la idea positiva de pau.

Josep Alcobé, un dels protagonistes del renaixement de la pedagogia Freinetiana en ple franquisme, ho reflectia amb claredat. Les seves idees, exposades per Josep González-Agàpito, demandaven «ante unha sociedade belecista, analizar no ámbito educativo os problemas que afectan ó presente e ó futuro da humanidade e á xuventude en particular. Non se trata de adoutrinar nin propagar unha crenza particular. O labor dos educadores/as é pór de relevo os problemas, as situacións do noso presente e do contorno. Todo isto realizado de forma que non condicionemos as respostas a esta problemática que o alumnado dará por si mesmo».<sup>1</sup>

En el nostre treball publicat fa més de dues dècades,<sup>2</sup> identifiquem quatre encofaments de l'educació per a la pau que conviuen en aquest període en què Freinet inicia les seves experiències de renovació, a l'escola de Bar-Sur-Loup. En primer lloc, els moviments de renovació pedagògica, amb el referent de l'escola nova i la pedagogia Freinet; en segon lloc, les iniciatives

<sup>1</sup> GONZÁLEZ-AGÁPITO, Josep. «A Escola Nova e a Educación pola Paz. Algunes consideracions», CID, X. M.; DAPÍA, M. D.; FERNÁNDEZ, R. (coords). *Por unha escola do pobo. No centenario de C. Freinet (1896-1996)*. Ourense: Servizo de Publicacións Universidade de Vigo, 1997, pàg. 16-17.

<sup>2</sup> CID FERNÁNDEZ, Xosé M. «El movimiento de Educación para la Paz entre las dos guerras mundiales», *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria* [Salamanca], núm. 11 (1992), pàg. 265-286.

oficials dels estats i els intents de crear un organisme supranacional; en tercer lloc, l'actualització de la perspectiva no violenta, i en quart lloc, el moviment associatiu i sindical, en què s'inscriu la Internacional de Treballadors de l'Ensenyament, amb la qual corresponen els plantejaments de Célestin Freinet, com a col·laborador de *L'École Émancipée*, i com a militant del Partit Comunista Francès des de l'any 1925.

En aquest primer període de la pedagogia Freinet, ja destaquen plantejaments que avui s'incorporen al discurs dels educadors per a la pau: la cooperació, el laïcisme, els drets de la infància i de les persones en general, la integració de l'escola en el seu medi, o l'associacionisme del professorat, per a la seva participació en dinàmiques col·lectives, dimensió que adquireix perspectiva històrica, coincidint amb el trasllat de Célestin i Élise a Vence i la creació de la Cooperativa d'Ensenyament Laica. No ens oblidem de l'interculturalisme que suposa la seva proposta de correspondència escolar, viatges d'estudis, intercanvis juvenils, etc.

La dictadura espanyola dels anys vint, que no impedeix l'arribada de les idees de l'escola nova, sí que constitueix un obstacle per a l'organització del professorat a les associacions de classe. El contacte amb Freinet dels educadors i educadores de l'Estat espanyol no es produeix, per tant, des d'aquesta òptica organitzativa, sinó a l'abric de la seva dimensió tecnicodidàctica i l'auge de la impremta a l'escola.

Els contactes es fan, per tant, individualment per part d'educadors i educadores avantguardistes a finals de la dècada dels anys vint, i s'intensifiquen en el breu període democràtic de la Segona República, sense temps perquè puguem parlar d'un clar moviment Freinet, en aquest període, a causa de l'espai de temps tan curt.<sup>3</sup> La perspectiva sociopolítica de les associacions de treballadors de l'ensenyament inclouen la lluita contra el feixisme i l'aposta per l'educació per a la pau, amb una ideologia semblant al pensament del mestre francès i els seus col·laboradors. Portugal segueix una dinàmica sem-

<sup>3</sup> Pot ser a Lleida on conflueix un grup d'educadors més entusiastes de la pedagogia Freinet en diferents contextos professionals: José de Tapia, Jesús Sainz, Herminio Almendros, entre altres. En diversos llocs, incloent-hi la comarca de La Cañiza, a Galícia, es va practicar la pedagogia Freinet, però va faltar temps perquè se sumessin a l'organització internacional del moviment del magisteri en la línia traçada pel mestre francès, tenint en compte que el context començava a ser desfavorable a tot arreu, fins i tot a França, on ell mateix va sofrir la repressió el 1933, quan va ser apartat de l'ensenyament públic. Vegeu ALCOBÉ, Josep. «El movimiento Freinet en España hasta 1939», MCEP. *La Escuela Moderna en España*. Madrid: Zero-Zyx, 1979, pàg. 53-57. En la mateixa obra: ALMENDROS, Herminio. «Síntesis de la expresión Freinet en España (1930-1938)», *ibidem*, pàg. 58-72.

blant, concretament un apropament a la pedagogia Freinet protagonitzada per educadors i educadores individualment, com ara Álvaro Viana de Lemos, en l'estret marge que ho permetien els revoltats salazaristes. De fet, el 1930 va ser separat de la Secció Portuguesa de la Lliga Internacional per a la Nova Educació, anteriorment a l'experiment republicà de l'Estat espanyol, i el 1934 va ser detingut per les forces de repressió. El professor de l'Escola Normal de Coïmbra havia estat en contacte estret amb Freinet entre 1927 i 1929, encara que la dictadura, que no va ser tan cruel com la franquista, anava deixant cada vegada menys espais de llibertat. Anteriorment havia col·laborat amb la revista *Educación Social*, dirigida per l'anarcosindicalista Adolfo Lima,<sup>4</sup> que apostava per la nova educació, que també va ser represaliat amb pena de presó l'any 1927.

El que és indubtable és que la preocupació per a la pau, encara que fos en una concepció negativa, era una constant en els professors del sud dels Pirineus, els quals estaven més o menys atents als moviments de la renovació pedagògica a Europa i en altres latituds. D'una banda, preocupava la progressió del feixisme en diferents latituds en la Segona Guerra Mundial, però, d'altra banda, els pobles de la península Ibèrica tenien l'amenaça constant de la tornada al passat i el combat de poders de l'antic règim contra els avanços democràtics, el qüestionament permanent del respecte a la consciència dels escolars, la participació, el diàleg, l'ensenyança activa, la coeducació i altres avanços de la nova pedagogia. Aquest qüestionament desemboca en el malson de juliol de l'any 1936 a l'Estat espanyol, i a Portugal, amb menys violència, ja havia començat deu anys abans.

Quan més va créixer la Cooperativa de l'Ensenyament Laic, i Freinet va consolidar xarxes de treball amb diferents sectors de la comunitat, el 1936, el professorat portuguès tenia prohibit qualsevol fórmula d'organització, i a l'Estat espanyol començà l'aixecament militar, amb tota la maquinària de persecució i repressió de tots els que havien tingut un compromís amb la República i la democràcia d'una manera molt particular amb els mestres. La crueltat en la rereguarda era tan bruta com inexplicable. La solidaritat de les aldees portugueses de la frontera va evitar una neteja ideològica més gran.<sup>5</sup>

<sup>4</sup> Del moviment renovador portuguès dels anys vint, tenim referència a CARDOSO, José Manoel. *Subsidios para a compreensão da obra de Delfim Santos pedagogo (1907-1966). Uma pedagogia da autenticidade e de intenção formativa*. Tesi doctoral inèdita, Santiago de Compostela, 1994, pàg. 237.

<sup>5</sup> Cfr. CID FERNÁNDEZ, Xosé M. *Educación e ideoloxía en Ourense durante a 1ª República*. 2a edició. Santiago: Edicions Andavira, 2010.

Al territori no conquistat es mantenia l'esperança de la tornada a la legalitat democràtica i els contactes amb la nova educació eren fluids. S'intentava fer més estreta la col·laboració amb Freinet, tant en l'ajuda per mantenir obertes les institucions freinetianes que funcionaven a Catalunya, com en l'acollida de nens i docents refugiats que aconseguien travessar la frontera i arribar a Vence.

Mentre la perspectiva del professorat peninsular estava mediatitzada per aquesta nova realitat, Freinet deixava el moviment renovador en una posició que li permetria recuperar-se més tard i perdurar en el temps. Les realitzacions en aquest període van posar de manifest la pretensió de Freinet de treballar de manera complementària per a la transformació de l'escola i la societat. «No ano 1935 crea a Fronte da Infancia, traballa en movilizacions sindicais, axuda a creación de cooperativas agrarias. Da CEL forman parte 1000 socios... Pón en marcha a Liga dos Pais Proletarios, fronte á asociación de país de tipo reaccionario. Quere facer do movemento da nova educación un movemento de masas. Contribúe á creación de 80 sindicatos campesinos nos Alpes Marítimos, de cooperativas e abre a escola de Vence a mozos obreiros interesados polos problemas educativos...»<sup>6</sup>

L'ingrés de Freinet l'any 1940 als camps de concentració, la destrucció de l'escola de Vence i el desmantellament de la Cooperativa de l'Ensenyament Laic obren una dècada nefasta per a la renovació educativa i per a la pervivència del moviment de Freinet, però pot recuperar-se a partir de 1947.

Probablement els fonaments tan sòlids sobre els quals s'assenta, que hem esmentat anteriorment, expliquen la possibilitat de la reconstrucció de l'edifici pedagògic freinetià i l'expansió posterior arreu del món fins als nostres dies. Un altre ingredient, sens dubte necessari, és el paper d'Élise Freinet, fins al punt que alguns autors afirmen amb rotunditat que sense ella no tindríem moviment d'escola moderna.<sup>7</sup> La pau passa a ser un dels pilars del moviment Freinet i se li deu bona part de la reelaboració teòrica experimentada per a l'educació per a la pau en més de mig segle transcorregut des de la creació de la FIMEM. Superat el trauma dels primers anys de postguerra, en què la principal preocupació se centra a introduir la pau a l'educació, per mentalitzar sobre la necessitat d'evitar més guerres, i altres concepcions que estan

<sup>6</sup> COSTA RICO, Antón; JARES, Xesús R. «Unha vida creadora. O itinerario de Célestin Freinet», *Revista Galega de Educación*. «Monográfico Centenario de Freinet», [Vigo], núm. 27 (abril-juny 1996), pàg. 8.

<sup>7</sup> LE BOHEC, Paul. *Le texte libre... libre*. Naily: Editions Odilon, 1996, pàg. 4.

silenciades, comença a plantejar-se l'educació per a la pau des dels tres paradigmes clàssics de les ciències socials: el tecnològic, el crític i l'hermenèutic.<sup>8</sup>

### 3. EDUCACIÓ PER A LA PAU EN LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XX I CREIXEMENT INTERNACIONAL DE LA PEDAGOGIA FREINET

El període posterior a la Segona Guerra Mundial recupera, a grans trets i en l'àmbit planetari, els quatre enfocaments assenyalats en el període anterior. A la península Ibèrica han de passar uns quants anys més perquè continuï sent camp d'assaig de les orientacions autoritàries, violentes i antidemocràtiques, que tenen entre les seves víctimes prioritàries el sector educatiu, sotmès a un ferri control ideològic i a un procés de depuració constant.

Els paradigmes alternatius que podien estar relacionats amb el moviment Freinet, les propostes sindicals de classe o certs enfocaments de la no-violència van quedar greument tocats i la seva recuperació depenia dels contextos, a mesura que els estats es van anar allunyant del perill del feixisme i recomponent sistemes democràtics.

Altres orientacions no violentes amb un enfocament més intimista o amb fonaments confessionals en la religió declarada oficial van poder conviure fins i tot amb les dictadures. Finalment, els enfocaments governamentals d'estats democràtics van abordar amb més serietat que abans de la guerra la necessitat d'una coordinació i de creació d'organismes supraestats.

#### 3.1. *Organismes intergovernamentals*

En aquest sentit l'ONU i la UNESCO passen a ser organismes de referència en l'esforç per contribuir al diàleg entre els diferents estats membres. En el cas de la UNESCO, hi ha, a més, una aposta clara per l'educació i la conscienciació com a alternatives a la violència bèl·lica. Això li dóna un cert matís inicial proper al concepte de pau negativa, però l'avanç és indubtable i, a més, té una certa evolució cap a altres enfocaments que van sorgint de la recerca per a la pau. «La pau fundada exclusivament en els acords polítics

<sup>8</sup> Vegeu JARES, Xesús R. *La educación para la paz. Su teoría y su práctica*. Madrid: Popular, 1991. Vegeu també CID FERNÁNDEZ, Xosé M. et al. *Valores transversales en la práctica educativa*. Madrid: Síntesis, 2001, pàg. 72.



i econòmics dels governs no podrà obtenir el suport unànime, sincer i perdurable dels pobles i, en conseqüència, aquesta pau haurà de fer-se sobre la solidaritat intel·lectual i moral de la humanitat».<sup>9</sup>

En el pla educatiu, la UNESCO proposa inicialment el treball sobre quatre línies estratègiques: comprensió internacional (que implica una vella aspiració a revisar els llibres d'història per evitar al·lusions ofensives a altres pobles als quals es van enfrontar, així com minimitzar prejudicis i preconceptes basats en el desconeixement), ensenyament relatiu als drets humans (partint d'una declaració de 1948, amb amplis consensos i amb menys compromisos de compliment), ensenyament relatiu al sistema de Nacions Unides i altres organitzacions internacionals, i educació de la consciència mediambiental. El Pla d'Escoles Associades és un bon suport per a aquesta introducció de la pau al sistema educatiu i el seu èxit depèn de la iniciativa del professorat per anar més enllà dels mètodes tradicionals, que impliquin afegir continguts al currículum, sense un treball decidit en les actituds, els valors, la conscienciació i l'acció dins i fora de l'escola.

Aquests són els marges en què es mou el plantejament de la UNESCO en relació amb el tema que ens ocupa, que al llarg de més de mig segle ha tingut moments diferents, atès que hi ha hagut aspectes merament cognitius i afegits d'informació i també s'ha plantejat un treball més coordinat amb moviments de renovació, tant en el plantejament de temes com d'enfocaments de l'educació per a la pau, o amb noves propostes metodològiques. Referint-se a les escoles associades, Antonio Monclús assenyalava que «es probable que durante el último cuarto de siglo, 1979-2004, se asista no solo a la continuación de sus actividades experimentales, sino también al fortalecimiento de su papel innovador y a la generalización de los métodos y técnicas que han dado buenos resultados en los programas piloto... la comprensión internacional se compone de elementos intelectuales, sociales y afectivos, y los métodos pedagógicos que ofrecen más posibilidades de lograr un equilibrio adecuado de esos elementos son los que brindan a los estudiantes plenas oportunidades de iniciativa, responsabilidad y acción».<sup>10</sup>

La Xarxa d'Escoles Associades adquireix una dimensió important, ja que consta de prop de 5.000 escoles a la fi de segle, pertanyents a gairebé 200

<sup>9</sup> Principi de la Carta Fundacional de la UNESCO, 1946, citat per LARROYO, Francisco. *Historia general de la pedagogía*. México: Porrúa, 1973, pàg. 763.

<sup>10</sup> MONCLÚS, Antonio. «Las Escuelas Asociadas: origen, estructura y metodología», *Cuadernos de Pedagogía*, 164 (noviembre 1988), 24-26.

països. A l'Estat, de prop de 150 escoles, 12 de les quals són de Galícia.<sup>11</sup> Una de les innovacions destacades a principis de segle XXI va ser la col·laboració amb la Asociación Pedagógica Galego-Portuguesa Ponte... nas Ondas, atès que va facilitar el treball conjunt de diverses escoles de la «ratlla» sobre la Ruta dels Esclaus, i sobre el Patrimoni Immaterial comú de Galícia i Portugal, que el 2005 es va presentar al nomenament com a obra mestra de la UNESCO.<sup>12</sup> La implicació de més de 50 centres, incloent-hi la Universitat de Vigo, va suposar un projecte col·lectiu de grans dimensions educatives. Encara que no es va aconseguir el nomenament, se segueix treballant, sense participació de les escoles associades com a tals en el coneixement i la posada en valor d'aquest patrimoni; 10 anys després es procura la inscripció en la Llista Representativa de la UNESCO. Algun reconeixement ja s'ha produït en la línia de considerar el treball escolar com una bona pràctica d'estudi del patrimoni. La col·laboració d'escoles de dos països que van viure d'esquena per circumstàncies històriques ha estat una de les grans aportacions a la pau i interculturalitat.

La labor de la UNESCO en educació per a la pau té un altre element important en les conferències, declaracions, recomanacions relatives als diferents components de l'educació per a la pau, entre les quals podem destacar la «Recomanació sobre l'educació per a la comprensió, la cooperació i la pau internacionals i l'educació relativa als drets humans i llibertats fonamentals» de l'any 1974.<sup>13</sup>

### 3.2. *Nous cursos i noves pràctiques d'orientació no violenta*

A més de la posada en marxa d'organismes intergovernamentals, apuntàvem amb anterioritat que es reformularen altres enfocaments de l'educació per a la pau. Amb Gandhi, adquireix un nou impuls l'orientació no violenta

<sup>11</sup> FONDEVILA, Flora. *La contribución de las Escuelas Asociadas a la UNESCO a la innovación curricular y organizativa*. Tesis Doctoral. Madrid: UNED, 1994. També de la mateixa autora, vegeu article a *Revista Galega de Educación*, 33 (1999).

<sup>12</sup> CID, X. M.; VELOSO, S.; CARITA, L.; FEIJOO, X. «A Experiencia de Ponte nas Ondas e a candidatura do patrimonio inmaterial galego-portugués», Pereiro, X.; Risco, L.; Llana, C. (Eds.). *As fronteiras e as identidades raianas entre Portugal e España*. Vila Real: UTAD, 2008, pàg. 165-188.

<sup>13</sup> A aquest treball hi hem dedicat una comunicació: CID, X. M.; DAPÍA, M. D. «Propuestas de incorporación de la educación para la paz en el currículum de la educación formal: propuestas de organismos internacionales (1945-1975)», *IX Coloquio de Historia de la Educación: El currículum, historia de una mediación social y cultural*. Tom II. Granada: Osuna, 1996, pàg. 131-139.

i, és arran de la seva mort el 1948, que s'estenen els col·lectius adherits a la seva concepció de l'acció per la pau.

La proposta de Gandhi té com a aportació principal la convergència de finalitats i mitjans. En la lluita contra les injustícies, la no-violència es presenta com una alternativa, «siempre que la lucha no implique agravio o daño a la persona que crea o apoya tal injusticia».<sup>14</sup> Pedagògicament es tracta d'ensenyar al poble a servir-se de si mateix, a evitar la servitud del poble indi pel que fa al progrés occidental, i alhora, com a creador d'una religió, impedir que el contacte amb altres pobles esborri el contorn espiritual del poble triat.<sup>15</sup> Per aconseguir aquest objectiu, era necessària la creació d'institucions educatives, tant de formació de professorat com d'ensenyament bàsic.

La no-violència en les dècades que segueixen la Segona Guerra Mundial compta amb educadors tan significatius com Lorenzo Milani, Danilo Dolci i Aldo Capitini, entre altres. A l'Estat espanyol són totalment compatibles amb la dictadura franquista les formulacions de Díaz del Corral, Batet o Llorenç Vidal en els anys seixanta. A aquest últim s'atribueix la proposta d'institucionalització del Dia Escolar per la No-Violència i la Pau, el 30 de gener, que ha romàs en el temps, des de 1964.<sup>16</sup>

No obstant això, en l'elaboració teòrica del discurs de la tendència no violenta, els anys cinquanta i seixanta es permet una evolució considerable, ja que s'abandona el reduccionisme idealista i psicologicista de la naturalesa humana, i es basa en una nova concepció àmplia i global de la violència, així com en una perspectiva creativa i positiva del conflicte. Així, podem assenyalar com a representants d'aquesta nova orientació autors com Muller, Judson i Lederach. Segons Lederach, aquesta tendència engloba no només les postures eticoreligioses totals, sinó també diversos grups socials i polítics tan diferents com alguns sectors del moviment obrer, la resistència popular no armada dels mestres noruecs, del poble txec el 1968 i de Solidaritat a Polònia, el pacifisme d'humanistes, científics i polítics (Russell, Einstein, Hemingway i Huxley) i el pacifisme antinuclear.<sup>17</sup> Com a iniciatives escolars més significatives, es poden esmentar les experiències dels quàquers als Estats Units, l'escola de l'Arca a Occitània, promoguda per Lanza del Vasto, i el centre Martin Luther

<sup>14</sup> LEDERACH, Jean Paul. *Educación para la paz*. Barcelona: Fontamara, 1984, pàg. 72.

<sup>15</sup> ONIEVA, José A. «La tendencia educativa de M. Gandhi», *Revista de Pedagogía*, iv (1925), pàg. 357-364.

<sup>16</sup> VIDAL, Llorenç. *Fundamentación de una Pedagogía de la no Violencia y la Paz*. Alcoy: Marfil.

<sup>17</sup> LEDERACH, Jean Paul. *Op. cit.*, pàg. 73 i 121.

King d'Atlanta. A l'Estat espanyol, la no-violència apareix lligada inicialment als grups d'objecció de consciència, concretament el MOC, que des de l'acció social es van introduir gradualment al sector educatiu.<sup>18</sup> Amb el temps cobren importància els Col·lectius d'Acció no Violenta i la seva revista *Oveja Negra*, que van fer aportacions principalment en la qüestió dels jocs cooperatius i la crítica a les joguines bèl·liques i sexistes a partir dels anys setanta.<sup>19</sup>

Rafael Grasa analitza, en el pròleg de l'obra de Judson,<sup>20</sup> el perfil pedagògic de les noves alternatives educatives no violentes. El seu eix fonamental consisteix a habituar-se a viure amb els conflictes i aprendre a resoldre'ls de forma no violenta, posició coherent amb el principi clàssic de coherència entre finalitats i mitjans. Per a això treballen fonamentalment els temes següents: afirmació i autoestima, potenciació del clima de confiança, capacitat de compartir i comunicar-se, formació de grup i sensació de comunitat, creativitat i cooperació, resolució de conflictes, formes alternatives de producció del coneixement i aprenentatge de la desobediència.

Amb aquest perfil no és difícil constatar que en els moviments de renovació pedagògica de l'última part de segle xx hagin confluït en dinàmiques conjuntes el professorat del moviment Freinet, els col·lectius sindicals, els grups de treball i seminaris permanents amb grups i persones del moviment de l'acció no violenta, que integren grups d'educació per a la pau, per treballar junts en l'elaboració de publicacions, la formació permanent, la sensibilització educativa i social, etc.

### 3.3. Reorganització del moviment Freinet i la seva aportació per a l'educació per a la pau

Abans d'arribar a l'última part del segle, en què l'educació per a la pau és assumida per múltiples col·lectius de renovació pedagògica, ONG, seminaris de professorat, centres de recerca per a la pau, ajuntaments i altres entitats, hi ha un llarg camí, en què, paral·lelament amb el ressorgiment de moviments per la pau i antinuclears i la recerca sobre la pau, es reorganitza la resposta

<sup>18</sup> RIUS, Xavier. *La objeción de conciencia. Motivaciones, historia y legislación*. Barcelona: Integral, 1988.

<sup>19</sup> CAN. «No violencia y educación», *Oveja Negra*, 24 (1985).

<sup>20</sup> GRASA, Rafael. «Prólogo», JUDSON, Stephanie. *Aprendiendo a resolver conflictos. Manual de Educación para la paz y la no violencia*. Barcelona: Lerna, 1986, pàg. 15.

socioeducativa, amb un protagonisme important del moviment Freinet, que arriba a molts més docents de més països al final dels anys quaranta.

El moviment internacional de l'escola moderna, que enllaça amb el treball anterior de l'escola nova i de la Cooperativa de l'Ensenyament Laic,<sup>21</sup> incorpora l'educació per a la pau en una línia de treball socioeducativa que es va traçar en les diferents trobades, assemblees i reunions, malgrat que hi hagué poques convocatòries de trobades monogràfiques específiques d'educació per a la pau.

No obstant això, els valors i principis de la pedagogia Freinet, la seva organització escolar i les seves tècniques, apunten en gran manera a una escola de pau: la cooperació, la integració de la diversitat, l'internacionalisme, la correspondència, els intercanvis, la democràcia escolar i altres idees posades en pràctica, no solament a l'escola, sinó també en la comunitat propera, en són una bona prova. Freinet ho manifestava així:<sup>22</sup> «Nosotros no sabemos si nuestra escuela formará anarquistas, socialistas o comunistas; nosotros formamos a unos hombres que sabrán decir *no* a la autoridad brutal, al oscurantismo, a la explotación, a la opresión. Hombres que sabrán defender su personalidad y sus ideales, para garantizar el éxito definitivo de la democracia y la paz».

Ja hem indicat les diferències del moviment freinet respecte de l'escola nova, que bàsicament té a veure amb aquesta immersió de l'escola en la comunitat i el paper assignat a l'escola pel que fa a les forces socials i polítiques de l'entorn. L'acció educativa de l'escola moderna freinetiana «va encaminada a interpretar los intereses y valores populares hacia una educación que no perpetúe las estructuras económicas y sociales basadas en la explotación o la perpetuación de clases» segons el MCEP en la seva declaració del congrés de Salamanca.<sup>23</sup>

Tant aquesta òptica socioeducativa global com els problemes concrets de la lluita per la pau formen part del pensament i l'acció freinetiana, ja que des de les seves primeres experiències va buscar construir una escola oberta a la vida i al món del treball. El 1957, reunides a Nantes les delegacions de diversos països per fundar la FIMEM (Federació Internacional de Moviments de l'Escola Moderna), Freinet va manifestar: «Nosotros somos esencialmente

<sup>21</sup> CID FERNÁNDEZ, Xosé M. *Op. cit.*, 1992, 11, pàg. 265-286.

<sup>22</sup> Citat per ALFIERI, F. *El oficio de Maestro*. Barcelona: Avance, 1975, pàg. 72.

<sup>23</sup> MCEP. *La Escuela Moderna en España*. Madrid: Zero-Zyx, 1979, pàg. 129.

combatientes del pensamiento libre, de la democracia y la paz, y deseamos reunir por encima de las fronteras, a todos los obreros de esta generosa».<sup>24</sup>

En aquell moment la FIMEM estava constituïda per 200 docents de 10 països diferents. Al llarg dels anys ha anat sumant adhesions de col·lectius d'altres països i, així, ha reforçat el seu esperit internacionalista. El treball dels grups se centrava en el seu territori, en connexió constant amb la comunitat, però no renunciaven a aquesta perspectiva global, coordinant-se a través de congressos en cada estat membre, especialment els que organitzava a França l'ICEM (Institut Cooperatif de l'École Moderne), que es constituí en el Congrès de CEL el 1947. A més, es creen altres fòrums internacionals com els Stages Internacionales Mediterráneos (SIM), i sobretot els RIDEF (Rencontres Internacionales des Éducateurs Freinet).

Després de la mort de Freinet el 1966, els col·lectius adherits a la seva pedagogia han continuat la seva activitat a tot arreu amb nous grups, inclosos els de la península Ibèrica, que fins llavors havien estat prohibits. Portugal ingressa relativament aviat a la FIMEM, al Congrès de Perpignan de 1966, i el moviment d'escola moderna queda representat en la Federació per Sergio Niza i Rosalina Gómez de Almeida. El moviment cooperatiu d'escola popular (MCEP), creat a l'Estat espanyol, no hi ingressa fins a 1977. A Galícia es forma el MCEP gallec en aquestes dates, el qual substitueix l'ACIES (Associació per a la Cooperació i la Impremta Escolar). El professor de la Universidade de Santiago Antón Costa Rico és el contacte amb la IMEM al llarg dels anys, fins i tot des que el MCEP gallec es va incorporar a un projecte més ambiciós dins de la nova escola gallega (NEG) el 1983.

A Portugal i a l'Estat espanyol s'havien fet passos en la clandestinitat, per no estar desconnectats de l'evolució del moviment Freinet. Al centre infantil Hellen Keller de Lisboa es reunien des de 1955, la directora Amalia Borges Medeiros amb «apenas media dúzia de descontes da profissão animados pelo Sergio Niza».<sup>25</sup> En aquesta mateixa dècada es llegia en la llibreria Sá Costa *El text lliure*, i en els anys seixanta van començar a llegir els «Estagios de Pedagogia Activa». La influència de Freinet en Amalia Borges Medeiros no deixa dubtes: «A pedagogia ativa era muito frequentemente interpretada como uma pedagogia do jogo, em que jogo se opunha a trabalho, sendo o primeiro con-

<sup>24</sup> MCEP. *Op. cit.*, pàg. 30.

<sup>25</sup> GOMES DE ALMEIDA, Rosalina. «Intervenção evocativa dos 25 anos do Movimento da Escola Moderna», *xiii Congresso do MEM* (julho de 1991). Lisboa: Escola Superior de Educação de Lisboa, 1991.

siderado frivolidade e o segundo coisa importante. A mim afigura-se-me que a atividade da criança é uma e em si propia séria. É o adulto que a dicotomiza, colocando dum lado o jogo e do outro o trabalho, confundindo este com atividade forçada, antinatural, penosa...».<sup>26</sup>

A l'Estat espanyol, al cap d'uns quants anys, el procés va ser semblant, amb la recuperació de Freinet en algunes escoles públiques de Catalunya i València, des de 1964, amb Ferran Zurriaga com a gran impulsor i, per descomptat, a les ikastoles basques, creades per iniciativa comunitària al marge de l'escola estatal.<sup>27</sup> A partir del Congrés de Perpinyà de 1966 i sobretot el de Pau (1968), la col·laboració va ser fluida, ja que tan sols estaven pendents de la legalització i l'entrada formal a la Federació. En un context encara molt repressiu, les activitats eren clandestines i freqüentment disfressades d'un perfil aparentment neutre, en què predominava l'aspecte tècnic i didàctic en els plantejaments de cara a l'exterior.

El 1975 el grup portuguès, en un context ja plenament democràtic, elabora la Carta pedagògica, com a document ideològic programàtic, que, de la mateixa manera que la Carta de Mollet (1972) del MCEP, estaven inspirades en la Carta de l'escola moderna, aprovada al Congrés de Pau de 1968. A les cartes es recull la concepció pedagògica bàsica: la nova funció social de l'escola, inserida en el context social i polític; l'organització cooperativa; la resposta als interessos del nen i del poble; l'escola del treball com a principi bàsic; la lliure activitat, la creativitat, l'expressió lliure, la cerca i la recerca científica com a eixos metodològics.

Aquesta carta de l'escola moderna aprovada per la FIMEM al Congrés de Pau, en què va haver-hi representació espanyola i portuguesa, fa referència explícita a l'educació per a la pau en els articles segon i tercer, i a l'internacionalisme en el desè. En el segon expressen: «Nos aplicamos para que nuestros alumnos lleguen a ser adultos conscientes y responsables, que edificarán un mundo en el que serán proscritos la guerra, el racismo y cualquier forma de discriminación y explotación del hombre».<sup>28</sup>

En el tercer es fa una crida a la comunitat per implicar-se en la idea que l'ensenyament laic pugui complir la seva eminent funció educativa: «que las exigencias de la educación se integren en el gran esfuerzo de los hombres en

<sup>26</sup> BORGES MEDEIROS, Amalia. *As três faces da Pedagogia*. Lisboa: Livros Horizonte, 1971, pàg. 10.

<sup>27</sup> ZURRIAGA, Ferran. «La segunda época de la experiencia Freinet en España», MCEP. *La Escuela Moderna en España*. Madrid: Zero-Zyx, 1979, pàg. 77.

<sup>28</sup> MCEP, *Op. cit.*, pàg. 102 i 121.

la búsqueda de la felicidad, de la cultura y de la paz».<sup>29</sup> És una pedagogia per essència internacional, perquè es «desenvolupi la fraternitat de treball i de destinació que puguin ajudar profundament i eficaçment en totes les obres de pau».<sup>30</sup>

Aquestes idees portades a la pràctica suposen una organització escolar i l'ús de tècniques coherents amb els principis defensats,<sup>31</sup> entre els quals la cooperació ocupa un lloc destacat. En tots els moviments Freinet hi ha una referència explícita –fins i tot en el nom– i una exquisida cura de la seva presència de forma transversal en tot l'entorn escolar. Ho tenen clar els italians, els catalans, els valencians, els gallecs i els portuguesos. Cooperació enfront de competitivitat entre l'alumnat, però també com a manera de procedir en la formació del professorat: «Trabajo de aula e vertebración da estrutura organizativa do movemento docente freinetiano –exposa Suso Jares–».<sup>32</sup> «Traballar desde e para a cooperación, entre o alumnado, entre estos e o profesorado e entre o profesorado, é, ademáis dun obxectivo curricular... unha estratexia didáctica e unha proposta organizativa... preténdese conseguir escolas que sexan en si mesmo comunidades de apoio onde o alumnado e o profesorado as perciban como súas, construindo un sistema de relación de mutuo apoio, respecto e afecto.»

Sergio Niza,<sup>33</sup> per la seva part, defensa enèrgicament la formació horitzontal en què hi ha cooperació: «a convicção de que a melhor formação se faz entre pares, cooperando, caminhando em conjunto... porque as verdadeiras interações educativas, as mais fundas, as determinantes, cumprem-se na relação entre iguais...»

L'horitzontalitat en les relacions entre el professorat, la cooperació, la democratització, les comunitats de suport... són, sens dubte, pràctiques associades a l'educació per a la pau, però el moviment Freinet va anar, a més, adoptant accions explícites en aquest camp pedagògic, concretament en la trobada de la FIMEM, que va tenir lloc a Torí (1982), en què es constituí una secció d'educació per a la pau, que va proposar entre altres conclusions «sensibilizar a la

<sup>29</sup> MCEP, *Op. cit.*, pàg. 122.

<sup>30</sup> MCEP, *Op. cit.*, pàg. 124.

<sup>31</sup> Vegeu el rigorós treball de JARES, Xesús R. *Educación para la paz. Teoría y práctica*. Madrid: Popular, 1999. En particular la proposta didàctica, pàg. 175 i s. Vegeu també: COSTA RICO, Antón. *Historia da Educación e da Cultura en Galicia*. Vigo: Edicions Xerais, 2004.

<sup>32</sup> JARES, Xesús R. «A pedagogía Freinet. As propostas organizativas», *Revista Galega de Educación*, 26 (juny de 1996), pàg. 17.

<sup>33</sup> NIZA, Sergio. «Lembrar 25 anos de Movimento da Escola Moderna Portuguesa», *xiii Congreso do MEM (Julho de 1991)*. Lisboa: Escola Superior de Educação, 1991, pàg. 32.



escuela sobre los problemas de la paz y de la guerra, como una parte de nuestra responsabilidad en la implantación de una pedagogía cooperativa, solidaria y crítica, integrada en los movimientos sociales del mundo y capaz de crear condiciones de enseñanza y aprendizaje que tengan consecuencias positivas para la vida de la humanidad».<sup>34</sup>

El 1986, declarat per la UNESCO Any Internacional de la Pau, el *movimento di cooperazione educativa italiano* i la FIMEM, en col·laboració amb la UNESCO, van organitzar a San Marino una convenció internacional sobre «l'educació, la pau i el canvi» en què es van analitzar diverses dimensions de l'educació per a la pau: drets de la infància, diversitat, relacions entre gèneres, problemàtica juvenil, alternativa educativa, conflictes mundials i pau. La conjuntura de l'Any Internacional, que es va explicar també amb un Congrés a Madrid de gran repercussió, va permetre al moviment Freinet reflexionar en un fòrum ampli sobre la realitat socioeducativa, que en la pràctica intenta comprendre i transformar de forma permanent, d'acord amb els principis i les pràctiques que caracteritzen el grup. L'educació per a la pau passa a tenir en la trajectòria dels moviments Freinet un espai propi, que s'uneix a la lluita ja clàssica per una educació crítica, democràtica, cooperativa, materialitzada en les seves propostes tecnicodidàctiques del text lliure, la impremta, la correspondència, les publicacions, la modificació dels papers a assumir per cadascun a l'interior de l'escola, l'assemblea, i la corresponent resolució de conflictes que es manifesten en un context escolar que no els amaga.

En general, els educadors adherits als diferents grups que integren la FIMEM participen en la lluita en tots els camps de la vida social per promoure una escola més adequada a les necessitats de nens i joves, i del conjunt de la comunitat, d'acord amb els ideals reflectits a la Carta de l'escola moderna.<sup>35</sup> A partir dels anys vuitanta l'educació per a la pau ja està inclosa de forma explícita en l'agenda dels educadors i educadores de la FIMEM, amb implicació, més enllà de l'escola, en projectes solidaris i de cooperació internacional. S'incorpora, com una de les qüestions de més actualitat, el treball de la interculturalitat.<sup>36</sup>

<sup>34</sup> ALCOBÉ, Josep. «El MCEP y la paz», *Perspectiva Escolar*, 71 (1983), pàg. 45-47.

<sup>35</sup> MCEP, *Op. cit.*, pàg. 35, i també ICEM, *Perspectivas de la educación popular*. Granada: MCEP, 1980 [Traducció d'Eladio Cano]. Recull les reflexions del Congrés de Burdeos de 1975.

<sup>36</sup> SAINT-LUC, Florence et al. *Una investigación-acción cooperativa intercultural sobre la formación de docentes, educadores y formadores en el seno del Movimiento Internacional de la Escuela Moderna*, Disponible a l'URL: <http://www.fimem-freinet.org/es/node/1068> [Consultat el 21 de gener de 2016 (pujat 05.07.2012)].

Al segle XXI el moviment continua conservant l'essència de la pedagogia Freinet, amb un model de formació de professorat, que Sergio Niza anomena «*formaçao cooperada*»,<sup>37</sup> amb quasi 50 grups de diferents països,<sup>38</sup> incloent-hi la FIMEM i la CAMEM (Coordinadora Africana de Moviments d'Escola Moderna). Entre aquests països cal esmentar Mèxic, país amb el qual els exiliats de diferents territoris de l'Estat espanyol han mantingut un vincle relacionat amb els orígens de la pedagogia Freinet, en diverses escoles fundades per aquests mestres a l'exili.

A l'Estat espanyol, a més del MCEP, a Galícia, s'organitza la nova escola gallega, amb mestres freinetians i altres integrants de MRP gallecs. El MCEP va tenir el seu gran moment al congrés de 1982, propiciat per Maravall, però també va suposar el seu declivi. El debat ideològic, que havia donat lloc a una aposta per l'escola popular, en la línia del moviment italià, propicia una coherència més gran amb l'ideari freinetià, però afebleix el grup que comença a perdre efectius, que passen a col·laborar en col·lectius i institucions creades pel govern socialista. En uns casos són els CEP, en altres els departaments municipals d'educació, en altres els seminaris permanents de professors, les seccions d'educació dels sindicats, amb els seus alliberats, etc. Defensen una escola diferent, amb el desig de transformar la societat, però participen menys en el moviment freinetià. Un cas diferent és el portuguès, en què segueix molt actiu el MEM, amb molts afiliats i una certa fidelitat als orígens.

El moviment Freinetià galleg, que el 1983 s'havia integrat a la nova escola gallega, intentant col·laborar amb altres grups de renovació educativa, també va ser pioner en la implementació d'una pedagogia per a la pau. Integrat a la FIMEM segueix la seva activitat a certa distància, prioritzant el treball en l'escola pública i la galleguització. Manté del freinetisme la idea de grups de treball permanents, que en l'àmbit de l'educació per a la pau, és on millor es manifesta la filosofia de la «*formació cooperada*». Suso Jares és el gran dinamitzador d'aquest grup d'educadors per la pau, dins de NEG, encara que crida l'atenció que en la seva trajectòria de 30 anys en què transformà la pràctica educativa i promogué fòrums de formació permanent del professorat, Portugal s'associà amb col·lectius diversos entre els quals no hi hagué el MEM, i els seus *parceiros* foren el Sindicat de Professors del Nord, el moviment de professors

<sup>37</sup> NIZA, Sergio. *Formação cooperada*. Lisboa: MEM, 1997.

<sup>38</sup> FLORES, Teresa. «El internacionalismo de la pedagogía Freinet», CID, X. M.; DAPÍA, M. D. (coord.). *Da escola rural á educación social. Xornadas sobre os 25 anos de Freinet en Galicia*. Ourense: Servizo de Publicacións da Universidade de Vigo, 2000, pàg. 64-68.

per a la pau i universitats, amb el suport d'altres col·lectius i institucions. A l'Estat espanyol, NEG està atenta a les evolucions del MCEP, participant en algun dels seus congressos, però sense que l'Associació, ni els seus grups de treball permanent es considerin part integrant de l'estructura del moviment estatal. El mateix s'esdevé amb les relacions dins de la FIMEM, en què es participa des de la distància.

Val la pena, no obstant això, aturar-se per acabar aquest treball en la contribució que fa la NEG en el camp de l'educació per a la pau. Bona part del treball té l'empremta personal del mateix impulsor del grup, però la capacitat organitzativa d'un grup transfronterer, que ha estat capaç de mantenir 30 edicions de les trobades gallegoportugueses d'educadors per a la pau, no ha de quedar en segon pla. Després de la defunció de Suso Jares el 2008, el grup ha multiplicat esforços per actuar de forma col·legiada, cooperativa i donar continuïtat a les trobades i a altres activitats d'educació per a la pau.

La primera fa referència a la tasca extraordinària d'establiment d'una educació per a la pau a Galícia i Portugal, dirigida per Xesús R. Jares des de fa més de 25 anys, en què, a part de les obres referenciades, va ser autor de més de setanta capítols de llibres i articles de revistes.

Hi ha una extraordinària labor de fonamentació de l'educació per a la pau a Galícia i Portugal, duta a terme per Xesús R. Jares durant 25 anys, en què, a més de les obres referenciades, va ser autor de més de setanta capítols de llibres i articles de revistes.<sup>39</sup>

Jares coordinà el Grup d'Educadors per a la pau de nova escola Gallega des de la seva creació, a més de formar part d'altres organitzacions d'àmbit

<sup>39</sup> A més de la tesi doctoral sobre aquesta temàtica, Jares ha publicat nombroses obres sobre aquest tema, i és considerat com un dels investigadors més destacats en educació per a la pau en l'àmbit internacional. Entre les seves obres podem esmentar: *Educar para la paz*. A Coruña: Vía Láctea, 1986; *Educar para a paz*. Santiago: Dto. de Educación, Concello de Santiago, 1988; *Educar para la paz*. Gijón: Fundación Municipal de Cultura, 1990; *Educación para la paz. Transversales*. Madrid: MEC, 1992; *Técnicas e Xogos cooperativos para todas as idades*. A Coruña: Vía Láctea, 1989 (2a edició en 1993); *El placer de jugar juntos. Nuevas técnicas y juegos cooperativos*. Madrid: CCS, 1992 (5a edició en 2004); *Construir a paz. Cultura para a paz*. Vigo: Xerais, 1996; *Educación e dereitos humanos. Estratexias didácticas e organizativas*. Vigo: Xerais, 1998; *Educación y conflicto. Guía de educación para la convivencia*. Madrid: Popular, 2001; *Aprender a convivir*. Vigo: Xerais, 2001 (2a edició en 2002); *Educar para la paz en tiempos difíciles*. Bilbao: Bakeaz, 2004; *La convivencia en los centros educativos de Secundaria de la Comunidad Autónoma Canaria*. Sta. Cruz de Tenerife: Instituto Canario de Evaluación y Calidad Educativa, Gobierno de Canarias [Colección «Evaluación e investigación educativa»], 2004; *Educación para la paz. Su teoría y su práctica*. Madrid: Popular, 1999, 2a edició; *Educar para la verdad y la esperanza. En tiempos de globalización, guerra preventiva y terrorismo*. Madrid: Popular, 2005 (1a edició de febrer de 2005; 2a edició de juny de 2005; edició de Brasil de 2005).

estatal i internacional que treballen a favor de la pau i dels drets humans. Fou, per exemple, col·laborador de l'Associació pro Drets Humans (APDH) de Madrid, col·laborador en l'autoria de sis llibres d'aquesta organització; president de l'Associació Espanyola d'Investigació per a la Pau (AIPAZ) des de febrer de l'any 2004; president de l'Associació Gallega-Portuguesa d'Educació per a la Pau (AGAPPAZ) des de novembre de 2005 i membre del comitè executiu de l'Association Internationale d'Éducateurs à la Paix (AIEP). Va obtenir els premis següents: Diari de Mèxic per l'article «Sobre l'educació per a la pau», publicat a *La Voz de Galicia* el març de 1983; Premi Emilia Pardo Bazán del Ministeri d'Educació i Ciència el 1992 concedit en la categoria d'Educación para la Paz de l'APDH de Madrid, per la unitat didàctica «Para chicos/chicas unidad didáctica», i Premi Pardela de Comunicació en la segona edició, concedit pel Club UNESCO de la Corunya per la labor desenvolupada en la recerca i difusió de l'educació per a la pau, el 8 de maig de 2001.

A més del treball de fonamentació científica i d'extensió a centres educatius i altres àmbits, va fer grans esforços per obtenir reconeixement jurídic en el marc legislatiu gallec i espanyol, així com universitari, proposant matèries relatives a aquesta temàtica i opositant a la càtedra de Didàctica a la Universitat de la Corunya amb perfil de Models d'Educació per a la Pau i el Desenvolupament. Va ser padrí de la promoció 2001-2004 de totes les titulacions de la nostra Facultat. L'any 2006, diverses entitats, com ara la Universitat de Vigo, van donar suport a la concessió del Premio UNESCO d'Educació per a la Pau a aquest exalumne de l'Escola Universitària d'Ourense.

Sens dubte el paper de Suso Jares ha estat decisiu en aquest protagonisme de la nova escola gallega en l'educació per a la pau, però, a més, hem de parlar d'un grup cooperatiu que ha fet possible que tota aquesta pedagogia de la pau arribés a les aules, i arribés a un nombre significatiu de docents gallecs i portuguesos, així com a educadors i educadores d'altres entitats d'educació no formal.

Això es pot constatar amb un repàs de les 30 edicions de les Trobades Gallegoportugueses d'Educadors per a la Pau.<sup>40</sup>

<sup>40</sup> Ampliació del quadre publicat a CID FERNÁNDEZ, Xosé M.; CARRERA FERNÁNDEZ, M. Victoria; DÍAZ SIMÓN, Carmen. *A paz ponto de (25) Encontro(s) de Educadores*. Allariz: Nova Escola Galega, Andavira, 2011.

EDUCACIÓ PER A LA PAU EN LA TRAJECTORIA FREINETIANA. DEL SEU DISCURS ORIGINARI ALS ACTUALS MOVIMENTS DE L'ESCOLA MODERNA A LA PENÍNSULA IBÈRICA

EDICIÓ	LLOC	SUPORTS	INSCRITS	TEMÀTIQUES
I 1986	Panxón	Residencia Estela Maris	36	Significado, enfoques e educación para a paz no curriculum
II 1987	Pazo Mariñán (Oleiros)	Concello Oleiros	60	Educación para a paz en España e Conclusións congreso de Madrid
III 1989	Carballiño (Ourense)	Caixa Galicia Concello Carballiño e Xunta Galicia	93	Educación en Valores. Edupaz en Galicia. Ademais II Xornadas de Epaz coa colaboración do C. Universitario
IV 1990	Lugo	Balneario e Concello de Lugo	140	Audiovisuais e outros materiais de Edupaz
V 1991	Camposancos (A Guarda)	Concello da Guarda e Hotel O Muíño	140	Significado, e estratexias de educación para a paz no curriculum
VI 1992	Gandarío (A Coruña)	Albergue Gandarío	150	Educación para a paz na reforma
VII 1993	Allariz (Ourense)	Concello Ourense. Concello Allariz	150	A Europa que queremos os E. P. 10 anos de E. P. En Galicia
VIII 1994	Lisboa	MEP Instituto Español	200	EP e os Media
IX 1995	Sarria (Lugo)	SEP Chantada, CEFOCOP Lugo, IFP Sarria	150	O movemento 0.7% A resposta organizativa da EP.
X 1996	Vilanova de Cerveira	Núcleo EP V. do Castelo. SPN	133	Multiculturalismo, interculturalismo, racismo
XI 1997	Poio (Pontevedra)	Concello Poio, Univ. Coruña	150	Neoliberalismo e educación

XII 1998	Gerês	Núcleo EP V. do Castelo. SPN	150	Educación para o desenvolvemento
XIII 1999	Oleiros (A Coruña)	Concello Oleiros	150	Violencia nos centros educativos
XIV 2000	Mirandela	UTAD	110	Animación sociocultural e xestión democrática das escolas
XV 2001	Camposancos (A Guarda)	Caixanova Concellería Muller Vigo	150	EP e convivencia
XVI 2002	Costa Caparica			Escola e desenvolvemento sociomoral
XVII 2004	Camposancos (A Guarda)	AGAPPAZ, UDC, Caixanova, MEP	150	Globalización neoliberal
XVIII Abril 2005	Setúbal	Univ. Lisboa	250	Educación para a paz
XIX Nov. 2005	Camposancos (A Guarda)	AGAPPAZ, UDC, Caixanova, MEP	150	Educación para a cidadanía
XX 2006	Lugo	AGAPPAZ, UDC, MEP, Concello de Lugo	200	Aprender a solidariedade
XXI 2007	Chaves	UTAD. Cámara Municipal Chaves	150	Perspectiva de xénero na cultura de paz
XXII 2008	Vigo	Caixanova, Concellos, Xunta, Universidade.	150	Educación para a cidadanía e dereitos humanos
XXIII 2009	Lugo	Concello de Lugo	190	En memoria de Suso Jares
XXIV 2010	Leiría	IP Leiría Univ. Vigo UTAD	200	Educação, justiça e solidariedade

XXV 2011	Allariz	Concello Allariz Concello Ourense. UTAD Univ. Vigo	145	Comunidades de aprendizaxe
XXVI 2012	Chaves	UTAD, Universidade de Vigo, APAP, Cámara Municipal de Chaves	150	Relações intergeracionais na construção da paz
XXVII 2013	Viana do Bolo	IES Carlos Casares, Concello de Viana do Bolo, Uvigo, UTAD, 7 Magníficos	150	A Educación Emocional en tempos de crise
XXVIII 2014	Chaves	Biblioteca Municipal e Cámara de Chaves UTAD, UVIGO	140	Os Direitos Humanos
XXIX 2015	Chantada	Concello de Chantada, Deputación de Lugo IES Val do Asma, Uvigo, UDC.	150	Convivencia e benestar para o Século XXI. Experiencias e recursos
XXX 2016	Amarante	Cámara Municipal de Amarante, Ajudaris, Uvigo, UTAD		Família, Comunidade e Escola na Construção do Bem Comum

Fins a l'any 2008, el paper de Suso Jares va ser determinant,<sup>41</sup> i després de la seva mort, el grup es va reorganitzar, mantenint una activitat meritòria, no només per la continuïtat de les trobades, sinó també per la realització de reunions de formació i de debat, i propostes com a grup de treball permanent. El manteniment de la pàgina web i la presència en diverses xarxes, la realització de reunions i activitats de formació entre trobades i les propostes per al Dia Escolar per a la Pau (30 de gener) fan que el grup d'Educació per a la Pau continuï sent un dels més actius dins de la nova escola gallega.<sup>42</sup>

<sup>41</sup> JARES, Xesús R. *Educación e paz, 1. 25 anos de educadores pola paz*. Vigo: Edicions Xerais, 2008.

<sup>42</sup> Sobre aquest tema, consulteu la web de Nova Escola Galega i <https://www.facebook.com/Educadores-pola-Paz-Agappaz-149733691792358/?ref=ts&fref=ts>